

УДК 332.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-4-16>**Паскаль Л.В.**здобувач освітнього рівня PhD за спеціальністю 051 «Економіка»,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5213-7944>**Lyudmila Pascal**

Cherkasy State Technological University

**ПРОБЛЕМИ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА СЦЕНАРИВАННЯ РОЗВИТКУ МІСТ
В СИСТЕМІ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ УКРАЇНИ****PROBLEMS OF FORECASTING AND SCENARIOS OF CITY DEVELOPMENT
IN THE SYSTEM OF IMPROVING THE MANAGEMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE**

Анотація. Тема статті постає актуальною у відповідності до потреб ефективного та прискореного відновлення національної економіки. Визначено накопичення потенціалу управлінських технологій розвитку міст, впровадження розумних технологій в довоєнні часи. Окреслено низку проблем та конфліктних питань, що мали місце в процедурах прогнозування та планування соціально-економічного розвитку міст. Систематизовано сфери та показники впливу прогнозування, планування та сценарювання розвитку міст на національну економіку України.

Ключові слова: прогнозування, сценарювання, міста, територіальні громади, управління, національна економіка.

Summary. The topic of the article becomes relevant in accordance with the needs of effective and accelerated recovery of the national economy. The accumulation of the potential of management technologies of urban development, the introduction of smart technologies in pre-war times is determined. A number of problems and conflicting issues that took place in the forecasting and planning procedures of socio-economic development of cities are outlined, namely: the uncertainty of plans from the point of view of the development of production forces and the corresponding specialization of territories; hiddenness, opacity of resource provision of the economy of regions, cities, territorial communities; groundlessness of national and regional models of economic development in accordance with the European movement vector; the uncertainty of the standards of technological and scientific and technical development, the absence of national plans and forecasts of the technological, innovative future for the spheres of activity; lack of understanding of the national interests of the economy and social sphere in basic state projects and programs; elimination in studies of the uniqueness of industry, underestimation of the industrial sector from the position of its city-forming factors; focus on the leveling of economic potential, underestimation of safety, environmental, investment and innovation factors; devaluation of state regulation in matters of placement of production forces, undeveloped principles of placement of productive forces in the conditions of the information economy, conducting military operations on the territory of the country; lack of a target state forecast for the development of the national economy based on the balance of interests of regions, industries and business; weakness of the combination of sectoral and territorial planning; weak connection with science and underestimation of scientific and technological progress; actual lack of scientifically based medium-term and long-term financial support for plans and forecasts; focus on short-term image effects, blurred indicators of the level of satisfaction with life of residents. Areas and indicators of the influence of forecasting, planning and scenario development of cities on the national economy of Ukraine are systematized.

Keywords: forecasting, scenarios, cities, territorial communities, management, national economy.

Постановка проблеми. Повоєнне відновлення України, оздоровлення економіки та соціальної сфери, повернення населення з міграції, покращення процесів інтеграції бізнесу з європейськими ринками, посилення дій влади в напрямку реалізації національних інтересів потребує реалізувати цільові програми розвитку країни. Такі управлінські проекти, заходи, колективні та індивідуальні рішення, повинні мати в своєму фундаменті прогнози та сценарії розвитку міст, селищ, підприємств, галузей (сфер діяльності) на середньо- та довгострокову перспективу.

В межах прогнозів та сценаріїв розвитку країни буде обирати найкращі варіанти руху, мати різноманітні рішення проблем та усунення конфліктних станів, формувати та впроваджувати новітні моделі великих господарських систем, бачити ситуацію з різних кутів та думок експертів, залучати найкращий світовий досвід. В таких процедурах буде сформовано власну

модель соціально-економічного розвитку національної економіки з цільовими векторами руху, отримають свої сценарні моделі майбутнього міста та територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку міст, селищ завжди цікавили науковців, освітян, владний менеджмент, як сферу стратегічного бачення майбутнього в умовах мінливості навколишнього середовища. Проблематика збалансованого відновлення, оздоровлення та прогресивного розвитку міст України з урахуванням прогнозування та сценарювання майбутніх станів привернула увагу значного числа вітчизняних науковців. Своєї уваги, системного вивчення, поступового залучення в подальші розробки заслуговують ідеї-концепції науковця Д. Узбека, це питання балансування національних економічних інтересів в територіальних системах та формування національної прогресивної моделі економіки [1].

Актуальна постановка питань в напрацюваннях Л. Панкової, А. Павловської, О. Тарасевич, що пов'язана з регулюванням процесів та процедур прогнозування розвитку міст в умовах інформаційної економіки, європейських стандартів відкритості міст [2]. Зацікавленість викликають окремі положення та творчі підходи до процедур сценарування Ю. Романівської, що мають чіткий вектор на формування засад безпеки економічного та соціального відтворення міст [3; 4]. Напрацювання дослідника в сфері регіоналістики, урбаністики Р. Манна [5; 6] спрямовані на вивчення особливостей, проблем розвитку територій в умовах інформаційного прогресу та інформаційної економіки, змін ролі міст в територіальному поділу праці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В масштабах світової економіки війна РФ та України є глобальною проблемою, це не просто конфлікт на тлі зацікавленості володіння територіями. Це значно глибший та цивілізаційний конфлікт між старою системою адміністративно-командного типу відтворення суспільства та новою моделлю вільної демократії, західних цінностей та свобод, високої культури та збереження унікальності соціального потенціалу. Прогнозування економіки в умовах повоєнного відновлення, огляд майбутніх станів міст та селищ сформує нову платформу знань в світі, яка дозволить Україні залучати до практики нові цифрові інструменти управління господарськими системами, впроваджувати до дії соціально-орієнтовані технології кластероутворення та інноваційного проектування.

Сценарування розвитку міст в XXI столітті та в повоєнні часи є не просто новою темою досліджень, а ще й інноваційно-управлінською діяльністю на платформах створення розумних міст, розширення меж інформаційного прогресу в урбаністиці. Проблеми розвитку міст, прогнозування майбутніх станів не є далекою темою для кожного містянина, тека тематика завжди актуальна, має своє різнобарв'я поглядів та думок, що стимулює та мотивує розширювати погляди в цільових дослідженнях за рахунок незалежних експертів.

Мета статті: дослідити та систематизувати проблеми прогнозування та сценарування розвитку міст в питаннях удосконалення управління національною економікою України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток міст України з векторами системного повоєнного відновлення, руху до стандартів життєдіяльності Європейського Союзу вже відбувається, що є позитивним, передбачуваним з позиції накопиченого довоєнного потенціалу країни, програм та проектів партнерів в сфері міжнародної підтримки. Саме міста в довоєнні часи стали центрами індустріального та культурного, освітнього та бізнесового розвитку, ідей екологічного та соціоорієнтованого підприємництва. Оцінки надбань країни, а це 32 роки самостійності, незалежності та врахування воєнних реалій (починаючи з 2014 року до сучасного часу) – такі накоплені знання повинні сприйматися як цінний управлінський досвід.

Перша фаза розвитку міст має часові межі з 1989 року до 2022 р. і для деяких територій закінчується в 2014 (це регіони окуповані під час першої хвилі агресії РФ – Крим, частково Донецька та Луганська області). Тому розвиток міст в ці часи слід визнавати як поступовий рух до науково обґрунтованих змін,

європейських цінностей та інноваційних проектів в містобудуванні, соціалізації та культурно-креативної модернізації, напрацювання планів соціально-економічного та галузевого розвитку, виконання завдань євроінтеграційного характеру. Свого визнання отримує комплексне планування економічного та соціального розвитку регіонів на основі впровадження управлінських стандартів Європи. При формуванні стратегічних планів, прогнозів та окресленні сценаріїв в основу було покладено європейські стандарти територіального планування, моніторингу та сценарування, актуалізовані знання регіонального менеджменту та урбаністики.

Друга фаза вже буде чітко пов'язана з повоєнним відновленням, це – питання стратегічного бачення країни на найближчі 25-50 років, що є само по собі не простим, як з позиції оцінок обсягів руйнування, так і в форматі розуміння масштабів та характеристик процесу відновлення з урахуванням глобальних зрушень та перетворень світової економіки.

І відповідно аналізувати та систематизувати проблеми та особливості розвитку міст постає цікавим в два етапи, які між собою будуть перетинатися та мати інтегровані знання щодо майбутнього відновлення. Це перспектива для наукової думки.

Соціально-економічні проблеми першого етапу мають своє відображення науково-дослідних джерелах та потребують свого вивчення, опису, аналізу, оцінки експертів по різним напрямкам. Визначимо групи проблем, що мають відображення в прогнозуванні та сценаруванні розвитку міст саме для національної економіки.

1. Невизначеність планів з позиції розвитку виробничих сил та відповідної спеціалізації територій, що є специфікою європейського планування (де має місце високий рівень розвитку продуктивних сил, глобальні та регіональні процеси розміщення виробництв вже завершені).

2. Прихованість, непрозорість ресурсного забезпечення економіки областей, міст, територіальних громад на основі порушення балансу інтересів між великим та малим бізнесом, громадами та бізнесом.

3. Необґрунтованість національної та регіональних моделей розвитку економіки (інноваційної, кластерно-інноваційної, індустріально-інноваційної, креативно-туристично-інноваційної та ін.) у відповідності до європейського вектору руху.

4. Невизначеність стандартів технологічного та науково-технічного розвитку, відсутність національних планів та прогнозів технологічного, інноваційного майбутнього для сфер діяльності (галузей).

5. Відсутність в базових держаних проектах та програмах розуміння національних інтересів економіки та соціальної сфери, як майбутніх офіційно визнаних векторів та пріоритетів руху.

6. В структурі планів та прогнозів невелика кількість економічних показників що оцінюють індустріальний сектор, як основу реальної економіки країни та її міст.

7. Усунення в дослідженнях унікальності промисловості, недооцінка індустріального сектору з позиції його містоутворюючих факторів (особливо стосується малих та середніх міст).

8. Орієнтація на нівелювання економічного потенціалу, недооцінка факторів безпекового, екологіч-

ного, інвестиційно-інноваційного характеру, що мають середньо- та довгостроковий вплив на процеси розвитку (життєвий цикл підприємств та бізнесів, галузей та міжгалузевих комплексів).

9. Знецінення державного регулювання в питаннях розміщення виробничих сил, неопрацьованість принципів розміщення продуктивних сил в умовах інформаційної економіки, ведення військових дій на території країни;

10. Відсутність цільового державного прогнозу розвитку національної економіки на основі балансу інтересів регіонів, галузей та бізнесу, що стимулює факти інформаційної асиметрії в діях регіональної влади, топ-менеджменту великого бізнесу.

11. Незначне поле аналізу економіки (обмежені оцінки діяльності промислових підприємств, будівництва, сільського господарства та інших стратегічних галузей), що формують основу для прогнозів, напрацювання моделей та сценаріїв розвитку.

12. Слабкість поєднання галузевого та територіального планування (відсутні баланси ресурсного забезпечення «галузь-регіон», «міжрегіонального забезпечення», що окреслюють перспективи діяльності підприємств). Невідповідність підходів до процедур прогнозування, планування принципам ринкової економіки.

13. На місцевому рівні в більшості стратегій відсутнє залучення та врахування показників (індикаторів) галузевого планування, прогнозування (як інструментарію форсайт-технологій в індустріально-технологічному прогнозуванні), наукових та управлінських експертиз.

14. Слабкий зв'язок з наукою та недооцінка науково-технічного прогресу, як фактору змін промисловості, сфери послуг.

15. Векторність в сценаруванні на питаннях соціального розвитку, маркетингово-іміджевому проектуванні, підтримці малого бізнесу, діджитал-забезпеченні, пріоритетності ІТ-сектору в місцевих планах.

16. Фактична відсутність науково обґрунтованого середньо- та довгострокового фінансового забезпечення планів та прогнозів. Відповідно відсутність контролю за реалізацією інвестиційної політики держави.

17. Орієнтація на короткострокові іміджеві ефекти, розмиті показники рівня задоволення життям мешканців (далеко не завжди відповідні до європейських експертиз та оцінок), що при правильній подачі у відкритих джерелах зорієнтовано лише на підтримку влади та провладних політичних сил.

Як показує практика довоєнних часів, в системі регіонального розвитку країна мала цікавий досвід проведеної реформи децентралізації. В результаті цього теж виник конфлікт, як факт перерозподілу бюджетних ресурсів. Успішність в цьому процесі мали об'єднані територіальні громади, великі міста. В проблемні зони з фінансовим забезпеченням зайшли райони, області та середні, малі міста. І це окреме питання, що має в фундаменті конфлікти застарілого адміністративно-територіального устрою часів радянської влади.

Окреслені проблеми не трактуються однозначно, бо вони одночасно виступають і позитивним фактом, про явом потреб часу та вимог європейських колег. Позитив існує в кожній проблемі, в кожному конфліктному

стану, що формує підстави для обговорення, визнання умов відкритості інформаційних джерел та документації, вивчення питань науковцями та менеджментом, огляд фактів журналістами та незалежними експертами. Виникає хвиля процесів, що змінюють життя на кращі стани, контрольованість та додаткову мотивацію до фактів, інформаційних «вкидів» та різноманітних шумів. Але така ситуація в плануванні та прогнозуванні розвитку для країни, що знаходиться в стані ведення війни з 2014 року мабуть є неоднозначною, формує різні точки зору та думки, але сам рух комплексного розвитку економіки міст є позитивним.

Оцінка етапу розвитку прогнозування та сценарування міст в часових межах до 2022 року потребує свого окремого розгляду, системного аналізу, вивчення з позиції недосконалої процесів та визначення позитивного досвіду, ризиків та загроз. Особливої уваги потребують питання безпекового характеру, невідготовленості українських міст до воєнних дій, зайвої відкритості інформаційних ресурсів влади усіх рівнів.

З огляду на окреслені проблеми, конфліктні та нез'ясовані стани, аналітичні недоопрацювання актуально дослідити вплив розвитку прогнозно-сценарної діяльності на національну економіку в аспектах покращення інформаційно-документаційного, знаннєвого забезпечення та якісного рівня прийняття рішень (рис. 1).

Відновлення міст України постає національним, економічним та соціальним інтересом на найближчі 10-20 років, це довгострокові цілі влади, бізнесу. Умовами такого процесу постають вимоги до наповнення управлінських дій та відповідних процедур, що мають бути впровадженими в практику. Розширюючи погляди на такі процеси визначимо ключові моменти, що усунуть напруження в діях та спростять функції контролю за прийняттям рішень.

В першу чергу, відновленням країни, напрацюванням прогнозів та сценаріїв розвитку повинні займатися самі українці, можливо залучення іноземних консультантів, науковців або представників міжнародних інституцій-донорів. Це сформує платформу єдності нації, її вибору в майбутніх проєкціях міст та господарських комплексів, транспортного та соціального забезпечення. В такому процесі буде збережено ексклюзивність національної культури, архітектури, ідей-концепцій майбутнього країни. Залучення громадськості до питань сценарування розвитку міст сформує поштовх до формування цільових проєктів креативного характеру, забезпечить основу сектору креативної економіки в країні, залучить молодь до прийняття рішень в будівництві та архітектурному іміджі.

По-друге, процеси відновлення, напрацювання проєктів, сценаріїв та програм повинно вже відбуватися під час війни, що прискорить оздоровлення економіки, забезпечить поточне вирішення нових проблем та оформить кінцеві рішення вже до моменту закінчення війни. В проєкти економічного відновлення буде включено підприємства ВПК країни, як умова національної безпеки та процвітання. Важливим питанням також слід визнавати нарощення потенціалу міжсекторальної діяльності в парадигмі відносин «влада-бізнес-населення-іноземні інвестори та агенти співпраці». В майбутніх планах та прогнозах збалансовані, гармонійні відносини в даній парадигмі зменшать ризики неефек-

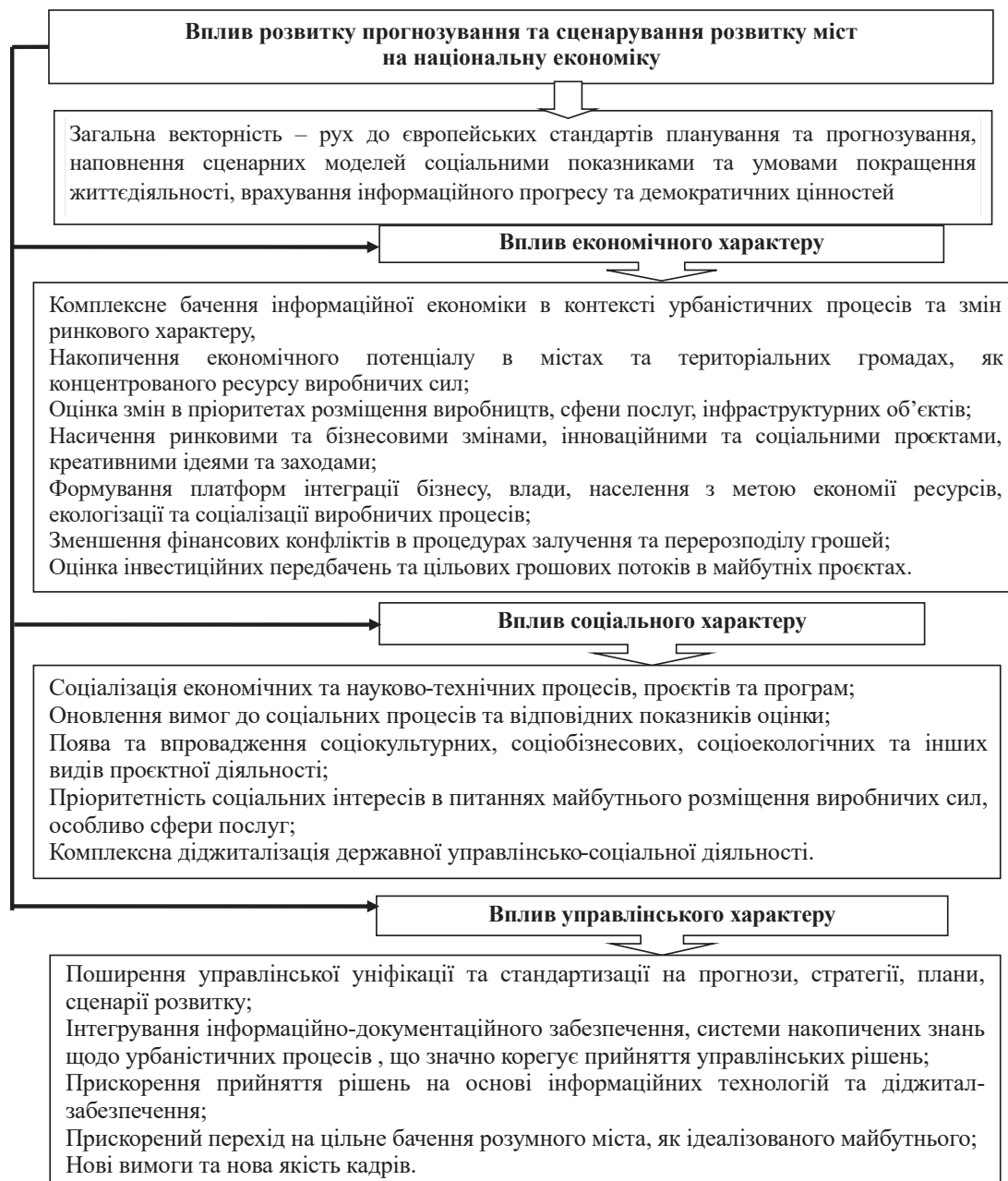

Рис. 1. Вплив розвитку прогнозування, планування та сценарування розвитку міст на національну економіку України

Джерело: складено автором

тивного використання ресурсів та порушення умов договорів (домовленостей).

По-третє, міста та селища повинні мати відновлення в форматі розумних міст та цільових проєктів діджиталізації на умовах комплексного розвитку інформаційної економіки та інформаційного суспільства. Управління знаннями та інтегрування дій практиків-фахівців повинні бути базовими в питаннях залучення менеджменту, експертів, контролюючих органів. Контроль повинен відбуватися за форматом «всі бачать все». Ініціативи бізнесу в питаннях удосконалення та інновацій повинні бути вивчені швидко та враховані за умов відповідності потреб прогресивних змін.

Окреслене вище авторське бачення важливих моментів які варто враховувати в управлінських рішеннях, дозволяє погодитись з думкою вітчизняних науковців Панкової Л., Павловської А., Тарасевич О. щодо дотримання наступних ключових принципів сценарування відновлення міст з урахуванням інформаційного та інноваційного прогресу: управління знаннями на інтегрованих платформах менеджменту; цільового залучення ресурсів (інтелектуальних, інформаційних, інвестиційних, інноваційних та ін.); безпеки та цільового управлінського аналізу ризиків; смарт-орієнтованого розвитку територій; енергонезалежності; прозорості, відкритості та публічності процесів відновлення та розвитку міст [2].

Також позитивних зрушень можна очікувати за умов відповідності основним напрямкам проведення регіональної політики в Україні з урахуванням досвіду країн ЄС. Актуальними стають такі питання: боротьба з безробіттям; підтримка малого та середнього бізнесу; міжнародне партнерство у сфері бізнесу; реформування систем державного управління відповідно до векторів і пріоритетів співпраці з бізнесом; використання нових форм взаємодії регіонів із зовнішнім середовищем; модернізація виробничої та соціальної інфраструктури розвитку територій; формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку як основи конкурентоспроможності регіонів та міст України; підтримка експорто-орієнтованості підприємств; проведення активної політики на ринку праці; підтримка інноваційної діяльності [7; 8].

Не менш актуальним в повоєнні часи постає вивчення питань управлінського характеру, які накопичені в європейських експертизах оцінки якості життя в містах та селищах, де на перші шпальти виходять умови та рівень задоволеності населення [9]: безпека життєдіяльності та екологічного стану; працевлаштування та організація культурного дозвілля, креативні послуги; транспортне забезпечення та міські сервіси;

корупція, інформаційна прозорість дій влади, модель прийняття рішень та цифровізація послуг.

Такий перелік тем та напрямів вивчення міст є актуальним не лише для Європейського Союзу, а ще й для країн-потенційних членів на майбутні 5-10 років. Для нашої країни такі питання теж є цікавими, але вони будуть актуальними після вирішення нагальних питань життєзабезпечення (житло втратили більш мільйона родин), ефективного функціонування внутрішнього ринку та економіки, забезпечення безпековими умовами відтворення господарської діяльності.

Висновки. Україна в 2022-2023 роках зазнала та зазнає великих втрат, що є наслідком військової агресії РФ на протязі років. За цей час руйнації зазнали міста та селища, підприємства та інфраструктурні об'єкти, загинуло тисячі українців, а мільйони втратили своє житло. В повоєнні часи відновлення умов життєдіяльності населення потрібно робити дуже швидко, соціоорієнтовано, економічно та демографічно обґрунтовано, цільовими діями влади потрібно прискорювати інвестиційне забезпечення. Наслідки військового конфлікту буде усунено швидко, ефективно за умов колективної допомоги усього прогресивного світу та відповідальності за кожен крок, кожен інвестиційний проект.

Бібліографічний список:

1. Узбек, Д. (2023). Національні економічні інтереси у процесах розвитку прогресивної моделі економіки. *Економіка та суспільство*, (56). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-61>
2. Pankova L.I., Pavlovska A.S., Tarasevych O. V. Cities of Ukraine in the conditions of information economy: Principles and scenarios of the development of post-military recovery. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Черкаси: ЧДТУ, 2023. Вип. 71. С. 28-36. (Index Copernicus). DOI: <https://doi.org/10.62660/ebestu/4.2023.28>
3. Романовська Ю. А. Технологія розроблення сценаріїв зміцнення соціально-економічної безпеки міста. *Бізнес Інформ*. 2022. № 11. С. 88-100. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001378898>
4. Романовська, Ю. (2022). СЦЕНАРІЙ ПІДХІД ДО ЗМІЦНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МІСТА. *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки)*, (3), 58–66. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2022.3.58>
5. Манн Р. (2023). Національні економічні інтереси в системі перспектив кластерного розвитку регіонів України та умов інформаційної економіки. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, (17), 66-72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.17.9>
6. Манн Р. Особливості та етапи розвитку інформаційного суспільства та інформаційної економіки. *Часопис економічних реформ*. 2013. № 3. С. 89-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2013_3_18
7. Бітюк І. М. Регіональна політика країн Європейського союзу. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції: журн*. Херсон : ХНТУ, 2018. С. 20–25.
8. Бітюк І. М., Тарасюк Д. Ю., Білецький О. І. Сценарії розвитку регіональної політики підтримки малого та середнього бізнесу. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2020. Вип. 1. С. 140-150. URL: <https://suem.edu.ua/storage/doc/visnyksura/visnyk-no1-28-2020>.
9. Які міста Європи мають найвищий рівень якості життя. Звіт Єврокомісії. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2023/12/15/yaki-10-mist-yevropy-mayut-najvyshhyj-riven-zhyttya/>

References:

1. Uzbek, D. (2023). Natsionalni ekonomichni interesy u protsesakh rozvytku prohresyvnoi modeli ekonomiky. *Ekonomika ta suspilstvo*, (56). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-61>
2. Pankova L.I., Pavlovska A.S., Tarasevych O. V. Cities of Ukraine in the conditions of information economy: Principles and scenarios of the development of post-military recovery. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*. Cherkasy: ChDTU, 2023. Vyp. 71. S. 28-36. (Index Copernicus). DOI: <https://doi.org/10.62660/ebestu/4.2023.28>
3. Romanovska Yu. A. Tekhnolohiia rozroblennia stsenariiv zmitsnennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky mista. *Biznes Inform*. 2022. № 11. S. 88-100. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001378898>
4. Romanovska, Yu. (2022). Stsenarnyi pidkhid do zmitsnennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky mista. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "Kharkivskiy politekhnichnyi instytut" (ekonomichni nauky)*, (3), 58–66. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2022.3.58>
5. Mann R. (2023). Natsionalni ekonomichni interesy v systemi perspektiv klasternoho rozvytku rehioniv Ukrainy ta umov informatsiinoi ekonomiky. *Tavriiskiyi naukovyi visnyk. Serii: Ekonomika*, (17), 66-72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.17.9>

6. Mann R. (2013). Osoblyvosti ta etapy rozvytku informatsiinoho suspilstva ta informatsiinoi ekonomiky. *Chasopys ekonomichnykh reform*. № 3. S. 89-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2013_3_18
7. Bitiuk I. M. Rehionalna polityka krain Yevropeiskoho soiuzu. Sotsialno-ekonomichni rozvytok rehioniv v konteksti mizhnarodnoi intehratsii: zhurn. Kherson: KhNTU, 2018. S. 20–25.
8. Bitiuk I. M., Tarasiuk D. Yu., Biletskyi O. I. (2020). Stsenarii rozvytku rehionalnoi polityky pidtrymky maloho ta serednoho biznesu. *Visnyk Shkhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*. Vyp. 1. S. 140-150. URL: <https://suem.edu.ua/storage/doc/visnyksura/visnyk-no1-28-2020>
9. Iaki mista Yevropy maiut naivyshchii riven yakosti zhyttia. Zvit Yevrokomisii. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2023/12/15/yaki-10-mist-yevropy-mayut-najvyshhyj-riven-zhyttia/>

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023